

S A Y I ' 11 • 2 0 0 4

İslâm
Araştırmaları
Dergisi

TURKISH JOURNAL OF ISLAMIC STUDIES

ve doyurucu bilgilerin akıcı bir üslupla ele alınıp işlenmesi, eseri daha canlı tutmaktadır. İslâm hukuku sahasında önemli bir boşluğu doldurduğuna inandığımız bu eser, aynı zamanda ele aldığı bazı konular itibariyle de güncel tartışmalara katkıda bulunmuştur.

İsmail Güllük

İstanbul'daki Protestan Kiliseler

M. Numan Malkoç

İstanbul: Kaya Basım Yayın Dağıtım, 1999. xviii + 225 sayfa.

M. Numan Malkoç'un çalışması, kendi türünde az sayıdaki çalışmalar serisinin bir halkası olarak değerlendirilmelidir. Sözelimi, Pars Tuğlacı'nın *İstanbul'daki Ermeni Kiliseleri* (İstanbul 1991) adlı kitabı, araştırmacının da Ermeni Protestan kiliseleri için yararlandığı bu türden bir çalışmadır. Naim Güleriyüz'ün *İstanbul Sinagogları* (İstanbul 1992) ve Zafer Karaca'nın *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri* (İstanbul 1995) adlı eserleri de aynı kategoriye dahil örneklerdir.

Malkoç kitabında günümüz İstanbul'unun Protestan kiliseleri/grupları hakkında derli toplu ve ansiklopedik bilgi vermekte, konu başlığının işaret ettiği genel çerçeve içinde yeterli sayılabilecek bir muhteva sunmaktadır. Dolayısıyla kitap, İstanbul'un inanç haritasını çıkarma yolunda önemli bir çabanın ifadesidir. Günümüzü esas almakla birlikte, böylesi çabaların her biri, mevcut görüntünün bir karesini ya da haritanın bir bölgesini tasvir etmek suretiyle bütün bir dinî tablonun gözler önüne serilmesine zemin hazırlayacağı ve bugünden geçmişe bakarak karşılaştırma yapma imkânı vereceği için işlevsel olarak değerlidir. Bu noktada araştırmacıya düşen, geçmiş-bugün ilişkisini ya da tarihî arka plânı göz ardı etmemektir. Malkoç, tarih ve karşılaştırma yöntemlerini de işin içine katarak araştırmacı kimliğiyle bunu başarmış görünmektedir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan araştırma "Giriş" ve dört bölümden oluşmaktadır. Eserin "Önsöz"ünde, İstanbul'daki Protestan kiliselerinin günümüzdeki durumunu tespit amacıyla bu konuyu seçtiğini belirten yazar, bir durgunluk döneminden sonra, 1980'li yıllarda birçok yeni kilisenin kurulmasına bağlı olarak ortaya çıkan kaynak yetersizliğini "görüşme" ve "gözlem"lerle aşmaya çalıştığını ifade etmektedir.

"Giriş"te, Protestanlığın tarihçesi verilerek günümüzdeki durumuna değinilmiş, Protestanlarca kabul edilen inanç bildirgeleri ya da formülleri ("Credo") aktarılmıştır.

“Birinci Bölüm”de Protestan hareketin Türkiye’ye girişi ve günümüzdeki durumu kısaca ele alındıktan sonra, “İkinci Bölüm”de, çalışmanın asıl konusunu teşkil eden günümüz İstanbul’undaki toplam on altı Protestan kilisesi, dört ana başlık altında incelenmiştir:

A. Klâsik Kiliseler (Anglikan Kilisesi-1870, İstanbul Alman Protestan Kilisesi-1843, İstanbul Presbiteryen Kilisesi-1993, İstanbul Union Church-1857).

B. Bağımsız İncilî Kiliseler (Beşiktaş Protestan Topluluğu-1991, Zeytinburnu İsa Mesih İnanlıları Kilisesi-1987, Gedik Paşa Ermeni Protestan Kilisesi-1895, Emmanuel Protestan Kilisesi-1908, Aynalıçeşme Ermeni Protestan Kilisesi-1846, Bostancı Protestan Kilisesi-1995, Türk-Uluslararası Mesih İnanlı Topluluğu-1992).

C. Karizmatik İncilî Kiliseler (Türk Protestan Kilisesi-1986, Güngören Bağımsız Protestan Kilisesi-1987, Üsküdar Mesih İnanlıları Topluluğu-1991).

D. Diğer Kiliseler (Yedinci Gün Adventist Kilisesi-1888, Yeni Havarıyyun Kilisesi-1863).

“Üçüncü Bölüm”, “Protestan Kiliselerin Sosyal Faaliyetleri ve İlgili Kurumlar” başlığını taşımakta; okullar, hastahaneler, yayınevleri (Kaya Basım-Yayın Dağıtım Şirketi, Kitab-ı Mukadde Şirketi, Müjde Yayıncılık, Yeni Yaşam Yayınları, Redhouse Press, Lütuf Yayıncılık), dergi ve gazeteler, radyo ve mezarlıklar hakkında kısa bilgi verilmektedir.

“Dördüncü Bölüm”, Protestan kiliseleri arasında yönetim, inanç ve uygulamalar çerçevesinde benzer ve farklı yönlerin tespitine dayanan bir karşılaştırma bölümüdür. Ancak Protestan ortak kimliği, kiliseleri birçok yönden benzer kıldığı için, burada zorunlu olarak farklı yönlerin tespiti ağırlık kazanmıştır.

Eserin “Sonuç” kısmı, karşılaştırmalı bir özet ve genel değerlendirmeden ibarettir. Eserdeki bazı temel noktalar şöyle ifade edilebilir: Türkiye’deki yoğun Protestan misyoner faaliyeti ve kurumları, Cumhuriyet’in ilânından itibaren genel olarak kesintiye uğramış, az sayıda kilise faal kalabilmiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde durum değişmiş, 1986-1995 arası ise İstanbul’da, Protestanlara ait ve cemaatlerinde Türklerin de bulunduğu sekiz bağımsız kilise kurulmuştur. Yeni kiliseler, cemaati eğitmek ve Hıristiyanlığı tanıtmak için yayıncılığa önem vermektedir. İstanbul’daki bütün Protestan kiliselerinin ortak özelliği evanjelik olmaları, yani İncil’i esas almalarıdır. Bugün Cumhuriyet öncesindeki gibi çok sayıda sosyal kurumları yoktur. Sadece American

Board'a ait okullardan biri olan Üsküdar Amerikan Lisesi, özel okul statüsünde eğitim vermeye devam etmektedir.

Sonucu bağlayan ana fikir, yerli ve bağımsız Protestan kiliselerinin "her yönden bir gelişme içinde" olduğudur. Yazar deskriptif olarak sadece olguyu tespit etmiş, ancak sebepleri üzerinde pek durmamıştır. Belki bu olgu -tarihî gelişimle birlikte- küreselleşme, çağdaş misyonerlik kavramı, sosyo-psikolojik ve ekonomik etkenler gibi çeşitli açılardan ele alınıp vuzuha kavuşturulması gereken ayrı bir araştırma konusudur. Burada, Malkoç'un söz konusu çalışmasıyla doğrudan ilgi kurmaksızın ifade edelim ki, dinler tarihçisi Mircea Eliade'ın da belirttiği gibi, binbir güçlükle derlediği malzemeyi diğer alan uzmanlarına bırakmamalı; kendisi de yorumlamalıdır.

Çalışmanın "Bibliyografya"sı, İngilizce ve Türkçe olmak üzere çeşitli kaynaklarla ansiklopedi maddelerinden oluşmuştur. Şekil bakımından bibliyografyanın alt başlıkları olması gereken, ancak ana başlıklar altında verilen tüzük, broşür, görüşme ve gözlemler güncellik ve özgünlük açısından araştırmanın kalitesini yükselten unsurlardır. "Ekler" bölümünü meydana getiren resim, tablo ve belgeler ile "İndeks" de bu çerçevede değerlendirilebilir.

Hiç kuşkusuz bir yüksek lisans tezinin sınırlarını zorlayan Malkoç'un bu çalışması, önemli bir boşluğu doldurarak dinler tarihi alanına önemli bir katkıda bulunmuştur. Her şeye rağmen, şekil bakımından daha uygun olacağını düşündüğümüz bazı hususlar şöyle sıralanabilir: Protestan kiliseler/Protestan kiliseleri ikilemi çözülmeli, en azından kapak-içindekiler listesi-bölüm başlıkları arasındaki çelişki giderilip bütünlük sağlanmalıdır. Alt başlıklarıyla âdeta bölüm haline gelen, hatta "Birinci Bölüm"den daha geniş tutulduğu gözlenen "Giriş" için, "Protestanlığın Tarihçesi ve Protestanların İnanç Bildirgeleri" gibi bir ana başlık düşünülebilir. İki üst başlık da buna göre şekillendirilmelidir.

"Birinci Bölüm"ün alt başlıkları şöyle düzenlenebilir: "Protestan Hareketin Türkiye'de Başlayışı" yerine "Protestan Hareketin Türkiye'ye Girişi ve Gelişmesi" ya da "Türkiye'de Protestan Hareketin Doğuşu ve Gelişmesi", "Türkiye'de Bugünkü Protestanlık" yerine "Günümüz Türkiye'si'nde Protestanlık".

Kiliseler hakkında derlenen bilgi dört kategoride tasnif edilmiştir. Bunları belirlemek üzere kullanılan dört başlıktan ilk ikisi kısaca "Tarih", "İdarî Yapı ve Cemaat" şeklinde bütün kiliseler için uygulanabileceği gibi, henüz tarih kavramıyla ifade edilemeyecek kadar yakın bir geçmişte kurulan yeni kiliseler için "Kuruluş" başlığı tercih edilebilir.

Üçüncü ve dördüncü bölümler birbiriyle yer değiştirmelidir. Teknik olarak, kiliselerin yönetim, inanç ve uygulamalarına dair bilgiler “İkinci Bölüm”de verildiği için, karşılaştırma bölümü de hemen ardından gelmelidir. Kaldı ki, kiliselerin sosyal faaliyetleri ve ilgili kurumlar zaten çalışmada karşılaştırma konusu yapılmamış, “Sonuç”ta da bilgi akışı burada önerilen sırayı takip etmiştir.

Bazen aynı dipnotta birden fazla kişi ile yapılan “görüşme”ler ayrı ayrı tekrarlanarak kaynak gösterilmiştir. Oysa kişi adları art arda sıralanıp bir defada görüşme kaydedilirse bu, bize göre daha pratik ve daha metodik bir yoldur.

Kaynak değeri olan ve öyle kabul edilmesi gereken “Tüzükler”, “Broşürler”, “Görüşmeler” ve “Gözlemler” alt başlıklar haline getirilerek, ilgili buldukları “Bibliyografya”ya dahil edilmelidir.

Nihayet bu çalışma dil ve üslup açısından yeniden gözden geçirilir, cümle kuruluşu ve noktalama işaretlerinin kullanımıyla ilgili bazı küçük problemler halledilirse, zaten iyi bir sistematığe sahip olduğu için, ikinci basımında çok daha nitelikli bir eser hüviyetine kavuşur.

Süleyman Sayar

The Breaking of a Thousand Swords: A History of the Turkish Military of Sāmerrâ (A.H. 200-275/815-889 C.E.)

Matthew S. Gordon

Albany: State University of New York Press, 2001. 352 sayfa.

M. Gordon'un doktora tezi olarak hazırladığı eser (Columbia University, 1993) ilk planda iki yönüyle dikkat çekmektedir. Birincisi, Sāmerrâ'daki Türk askerlerinin Orta Asya'dan getirdikleri Şamanist bir gelenekten aldığı addır. Bu geleneğe göre Türk askerleri, liderleri öldüğünde mezarı başında bin kılıç kırarlardı. Abbâsîler döneminde meşhur Türk komutanlardan Boğa el-Kebir'in oğlu Ebû Nasr Muhammed öldüğünde, Türk askerlerinin -adet olduğu üzere- mezarının üstünde bin kılıç kırmaları eserin başlığına ilham olmuştur. İkincisi ve daha önemlisi ise üzerinde şu ana kadar ondan fazla kitap ve pek çok makale yazılan Sāmerrâ'da Türk askerî varlığının sözkonusu edilmesidir. Bu ikinci hususun farkında olan müellif, “Önsöz”ünde, bundan önceki çalışmalarda Türklerin askerî yönlerinin vurgulandığına dikkat çekerek çalışmasının daha çok bu askerlerin toplum içindeki konumları ve siyasî arenadaki faaliyetleri üzerinde yoğunlaştığını belirtmektedir.